

Проблема цінності людського життя постає у центрі багатьох творів для дітей. У підлітковому віці осягнути те, наскільки цінним для людини є життя, досить важко, оскільки підлітки не задумуються над його швидкоплинністю. Проте після першої ж зустрічі зі смертю усе докорінно змінюється. Дівчинка Марта з повісті «Місто Тіней» Мії Марченко [Марченко 2017] також не особливо замислювалася над життям, аж доки не померла її мама. Після цього вона зрозуміла, що життя досить швидко минає, а тому важливо цінувати кожну його мить.

Отже, у сучасній літературі для дітей і юнацтва розглядається чимало важливих проблем, які є актуальними для підлітків. Значна їх частина перейшла у дитячу літературу з «дорослої», проте у творах відображається крізь призму дитячого світогляду.

Література:

1. Баран У. Дитяча та підліткова література: процеси ідеологічної та естетичної канонізації – деканонізації. Наук. віс. «Література. Діти. Час» Центру дослідж. літ. для дітей та юнацтва. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2016. Випуск № 6. С. 8–16.
2. Кизилова В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст., 2009. Вип. XX. С. 237–241.
3. Марченко М. Місто тіней: повість. Київ : Фонтан казок, 2017. 360 с.
4. Рутківський В. Потерчата. Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 256 с.
5. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі / Б. Степанишин : Методичний посібник для вчителя. Київ : Проза, 1995. 256 с.

Драпак Дар'я

м. Вінниця

(Наук. керів. – к. філол. н., доц. Кухар Н.І.)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ПРИСВІЙНОСТІ В ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА ТА МАРІЇ МАТІОС

Анотація

У статті проаналізовано засоби вираження категорії присвійності у сучасній українській мові та їх використання у прозі українських письменників – Володимира Лиса та Марії Матіос.

Ключові слова: посесив (присвійний відмінок, присвійна форма), присвійні прикметники, присвійні займенники, посесивні дієслова

Анотація

В статті проаналізовані средства вираження категорії притяжательности в сучасному українському мові і їх використання в прозі українських письменників – Володимира Лиса і Марії Матиос.

Abstract

Means of expression category of property in the modern Ukrainian language and their use in prose of Ukrainian writers – Volodymyr Lys and Maria Matios are analyzed in the article.

Keywords: appropriation (possessive, possessive form), possessive adjectives, possessive pronouns, possessive verbs.

Посесив, присвійний відмінок, присвійна форма – граматична форма, що виражає значення належності, приналежності об'єкта суб'єкту. Це не обов'язково належність або власність у вузькому сенсі, а уся сукупність аналітичних відношень. Вивчення засобів посесивності, розкриття особливостей уживання в художніх текстах становить значний науковий інтерес з огляду на їхню частотність. Засоби присвійності в художній літературі посідають особливе місце, тому що вони урізноманітнюють та збагачують емоційне і художнє зображення подій у творі, також забезпечують яскраве змалювання героїв та відношень між ними.

Часто посесив класифікується як відмінок, у багатьох мовах присвійність може виражати родовий відмінок, а присвійні форми презентовані як розряди різних частин мови (в українській – присвійні прикметники, присвійні займенники). Одним із значень родового є присвійність, проте він виконує й інші граматичні функції, що робить неможливим їх ототожнення.

Мета наукової розвідки – схарактеризувати особливості використання засобів присвійності в прозі Володимира Лиса та Марії Матиос. Для її досягнення необхідно розглянути теоретичні аспекти присвійності

(посесивності) як граматичної категорії, проаналізувати засоби реалізації присвійності та схарактеризувати мовні особливості творів Володимира Лиса та Марії Матіос.

В. Горпинич кваліфікує присвійність, або посесивність як одну із універсальних понятійних категорій мови, яка позначає відношення предмета до особи, переважно належність предмета особі (*батьків портфель, материна хустка*), виражається синтаксичними, лексичними і морфологічними засобами. Вона властива займенникам, іменникам, прикметникам, дієсловам [Горпинич 2004, с. 111].

Найпоширенішим засобом вияву посесивності в українській мові є присвійні прикметники. Вони називають ознаку предмета за належністю його одиничному власникові, від назви якого вони утворені [Білодід 1969, с. 184]. М. Плющ виділяє такі словотвірні типи присвійних прикметників:

а) похідні від назв людей зі словотворчими формантами **-ів (-їв), -ин (їн)**: *Петрів, Василів, товаришів, Сергійв, сестрин, Миколин, Марійн*;

б) похідні від назв тварин зі словотворчими формантами **-ач (ий), -яч (ий), -ин (ий), -їн (ий)**: *курячий, орлиний, солов'їний*.

У поодиноких прикметниках, похідних від назв тварин, виступають суфікси **-ів, -ин**: *соловейків, зозулин*. Деякі присвійні прикметники мають нульовий суфікс, наприклад: *вовчий, овечий*.

Присвійні прикметники, утворені від назв людей, у називному й знахідному відмінках мають коротку форму (*ковалів, Іванів, материн, Марійн, доччин*), а прикметники, похідні від назв тварин – повну (*гусячий, качиний, собачий*) [Плющ 2005, с. 233].

Присвійні прикметники вживаються в уснорозмовному стилі, в мові художньої літератури й фольклору. В інших стилях української мови присвійні прикметники трапляються рідко: значення індивідуальної віднесеності особі в науковому, публіцистичному та інших стилях мови найчастіше передається формами родового відмінка іменника [Плющ 2005, с. 234].

Присвійні займенники виконують подібну функцію, за значенням і граматичними ознаками вони близькі до прикметників. О. Безпояско, К. Городенська, В. Русанівський у монографії «Граматика української мови. Морфологія» не виділяють займенник як частину мови. Нетрадиційна граматика не надає граматичного статусу займеннику і виводить його із системи повнозначних частин мови, розподіляючи між іншими частинами мови: займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові числівники.

В. Горпинич також виокремлює групу посесивних дієслів: лексеми зі значенням *мати, володіти* утворюють посесивну (присвійну) конструкцію у реченні. За цим критерієм усі мови поділяються на дві групи:

а) мови, в яких посесивна конструкція будується з перехідним дієсловом *мати* (лат. *habeo* – маю), об'єднуються в групу «Навео-мови» (*Я маю книгу*);

б) мови, в яких посесивна конструкція будується на основі дієслова-зв'язки *бути* (теперішній час *є*; лат. *esse* – бути), називаються *Esse-мовами* (*У мене є книга*) [Горпинич 2004, с. 111].

Найуживанішим засобом вираження присвійності є родовий відмінок (*вірш Шевченка, праця вченого, молодість друга, вдача ледаря*). О. Безпояско, К. Городенська, В. Русанівський наголошують, що з родовим відмінком у функції посесивного об'єкта пов'язана передача мовними засобами значення належності особі, відношення до чогось, зв'язок із чимось. Такі формально-граматичні конструкції утворилися шляхом конденсації тексту до рівня словосполучень: *пташина має гніздо - гніздо належить пташині - гніздо пташини*. Функція родового посесивного становить перший етап міжкатегоріального переходу – синтаксичну транспозицію, яка ще не набула морфологічної завершеності, як це видно на прикладах присвійних прикметників: «*Підігнати підкову Чернишевому коневі можна було тільки в кузні*» [Безпояско 1993, с. 47].

Окремі присвійні прикметники ввійшли до складу стійких сполучень, зокрема лексичних (географічні назви: *Баренцеве море, Баффінова земля,*

Берінгове море; термінологічні назви: *адамове яблуко, антонів вогонь, архімедова спіраль*; лаконічні образні узагальнення, крилаті слова: *авгієві стайні, адамове ребро, антихристова печать*).

Проте М. Плющ уважає, що ці фразеологізовані сполучення, зокрема географічні назви та прізвища, не виражають присвійності [Плющ 2005, с. 234].

Аналіз текстів романів Володимира Лиса «Діва Млинища», «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї», «Століття Якова» та Марії Матіос «Солодка Даруся», «Щоденник страченої» засвідчує активне використання авторами посесивних засобів. У результаті суцільної вибірки ми виявили такі основні способи передачі присвійної семантики:

1) присвійні займенники (у *нашій* державі [Матіос 2005, с. 8], *кінь твій* [Лис 2017 с. 103], *одежа її* [Лис 2016, с. 5], *мій* дід [Лис 2014, с. 7], *їхньому* подвір'ї [Матіос 2011, с. 46];

2) присвійні прикметники (*молоко коров'яче* [Лис 2016, с. 13], *бабусині* слова [Лис 2014, с. 86], *Яковів* батько [Лис 2017, с. 36], *колгоспні* коні [Матіос 2011, с. 17], *овечого* масла [Матіос 2005, с. 85];

3) іменники у формі родового відмінку (*крик сови* [Лис 2014, с. 69], *онук принцеси* [Лис 2016, с. 9], *запах м'яти* [Матіос 2005, с. 35], *тіло жінки* [Матіос 2011, с. 41], *денце конверта* [Лис 2017, с. 14];

4) посесивні дієслова (*нес мав* ім'я [Лис 2017, с. 15], *Пелагея мала* відчуття [Лис 2014, с. 21], *Михайло має* очі [Матіос 2011, с. 101], *вітер має* кігтики [Лис 2016, с. 15];

5) фразеологічні сполучення та крилаті вислови (*попова свинка* [Лис 2014, с. 54], *ні за цанову* душу [Матіос 2011, с. 17].

Присвійні займенники – найуживаніший засіб передачі посесивності. Найбільш частотним є вживання займенників: **свій** та його форми (*Вона спочатку довго дивилася у криницю на своєму* подвір'ї [Матіос 2011, с. 15]; *Багач* душу *свою* жебрає [Лис 2014, с. 77]; *Наколи мене на свої* голочки [Матіос 2005, с. 36]); **мій** та його форми (*Мій* Федько *курить* бакун [Лис 2014, с. 40]; *Мій* вердикт не змінився б *ані на йоту* [Матіос 2005, с. 7]; *Охить до гріха мені*

передала бабка **моя** [Матіос 2011, с. 44];) **його** (Дає згоду стати **його** законною жонкою [Лис 2017, с. 110]; А Славка тримав **його** тато із якимось приїжджим гостем [Матіос 2011, с. 17]; Кінь тягнеться до **його** рук [Лис 2017, с. 102].

Присвійні прикметники в аналізованій прозі репрезентовані похідними від **назв імен**: **Марійн** син Славко виніс із стайні підсвинка [Матіос 2011, с. 12]; Народжують дітей всі бідні **Євині** дочки [Матіос 2005, с. 77]; Далі [зустрів] Пріську, **Парасчину** подругу, що знав – ни байдужа до нього [Лис 2016, с. 22]. Доволі часто використано присвійні прикметники, що походять від **назв спорідненості**: Ласка **материна** дорога [Лис 2014, с. 33]; Літні канікули я коротала в **бабусиному** селі над Стиром [Матіос 2005, с. 38]; Даруся в неділю завжди зодягає **мамину** вишиту сорочку [Матіос 2011, с. 19]. Менше використано присвійні прикметники, що утворилися від **назв тварин** (А тоді пів вечора слухала **жаб'яче** кумкання з озера [Матіос 2005, с. 37]; Петро по сусідах молоко **коров'яче** випрошував [Лис 2016, с. 13]) і від **прізвищ** (Урвалася колись струна на **Фіциковій** скрипці [Матіос 2011, с. 91]; Дорогою до **Гандзиної** хати спинився коло **Вергунівської** оселі [Лис 2017, с. 108]).

«Родзинкою» творів Володимира Лиса є використання поліського діалекту. Він відбився на формах деяких присвійних займенників, зокрема **твоєю, своєю, моєю** та **її** зазнали певного впливу місцевого діалекту: – Хочу, щоб ти був моїм, а я – **твею**... – Будеш ти **мею**, а я твоїм [Лис 2017, с. 36]; Посватався на чуже село, а тепер на **свему** на дівок заглядаєця [Лис 2014, с. 37]; Он і **неїні** спідниця і сорочка біліють на траві [Лис 2016, с. 17].

Іменникові засоби передачі присвійних відношень ми спостерігаємо вже у назвах досліджуваних нами романів – «Століття **Якова**», «Діва **Млинища**» «Поліська мудрість **Пелагеї**» та «Щоденник **страченої**». Найчастіше посесивний родовий відмінок походить від **назв імен** (Ніц у серці **Якова** не здригнулося [Лис 2017, с. 105]; За гріх **Адама і Єви**, як батюшка кажуть? [Лис 2014, с. 10]; Але зафіксоване на папері залишається начебто непорушним, як теорема **Піфагора** [Матіос 2005, с. 15]) і **назв спорідненості** (Можете написати ім'я **дитини** [Матіос 2005, с. 80]; Припала до ручок великої **пані**

(поважне звернення до жінки) [Лис 2016, с. 109]; *Дає дитинку в руки **матері*** (спорідненість) [Лис 2014, с. 24]).

Частотним є використання присвійного дієслова **мати** та його форм: *До того ж **мав** вроджену ваду* [Матіос 2011, с. 47]; *Мати Юстина була не проти **мати** таку невістку* [Лис 2016, с. 12]; *То пан газда **має** любку?* [Матіос 2011, с. 103].

Рідше у творах Володимира Лиса трапляються посесивні форми, які перетворилися у **фразеологічні сполучення** та **крилаті вислови**: *Дарусі стало шкода Славка, що міг від горілки згоріти **ні за цанову душу*** [Матіос 2011, с. 17]; ***попова** свинка – замурзана людина* [Лис 2014, с. 54]; *Так і пішов Михайло **служити по людях, годувати газдівські воші*** [Матіос 2011, с. 82].

Отже, як засвічує аналіз прози Володимира Лиса та Марії Матіос письменники активно використовують засоби посесивності. Основними засобами вираження присвійності є займенники. Зафіксовано чимало похідних присвійних прикметників від імен та прізвищ. Автори майстерно маневрують присвійними займенниками та присвійними прикметниками, аби уникнути повторів, підкреслити та увиразнити мову своїх романів.

Література:

1. Безпояско О. Граматика української мови. Морфологія. Київ : Либідь. 1993. 336 с.
2. Білодід І. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : «Наукова думка». 1969. 583 с.
3. Горпинич В. Морфологія української мови. Київ : ВЦ «Академія». 2004. 336 с.
4. Плющ М. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ: Вища школа. 2005. 286 с.

Джерела

1. Лис В. Діва Млинища. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2016. 368 с.
2. Лис В. Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2014. 240 с.
3. Лис В. Століття Якова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2017. 240 с.
4. Матіос М. Солодка Даруся. Львів : ЛА «Піраміда». 2011. 188 с.
5. Матіос М. Щоденник страченої. Львів : ЛА «ПІРАМІДА». 2005. 192 с.